

Relacje rolników z instytucjami wspierającymi rozwój gospodarstw rolnych

1. Wstęp

Szczególną rolę we wspieraniu rozwoju gospodarstw rolnych w Polsce odgrywają instytucje rozumiane „jako trwałe, prawne, organizacyjne i zwyczajowe uwarunkowania dla powtarzalnych ludzkich zachowań i międzyludzkich interakcji” [T.Dołęgowski, 2002 s.13]. Sprawność tak zdefiniowanej instytucji w procesie funkcjonowania gospodarstw rolnych jest zależna od norm prawnych i zasad (otoczenie instytucjonalne), struktur organizacyjnych (organizacji) oraz mechanizmów jej funkcjonowania.

W stosunku do gospodarstw rolnych tworzy one ramy i mechanizmy regulujące zachowanie użytkowników gospodarstw rolnych w procesie gospodarowania. Włączenie instytucji w proces gospodarowania czyni, że:

- podejmowane działania stają się bardziej przewidywalne, co wpływa na wielkość kosztów transakcyjnych;
- następuje szybsze dostosowanie się gospodarstw rolnych do zmiennych się warunków ekonomicznych i organizacyjnych.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie relacji między użytkownikami gospodarstw rolnych a instytucjami wspierającymi rozwój gospodarstw rolnych, zwanych dalej instytucjami wsparcia. Szczegółowy zakres analizy obejmuje:

- identyfikację instytucji wsparcia działających w otoczeniu gospodarstw rolnych,
- określenie siły relacji między rolnikami a instytucjami wsparcia,
- bariery ograniczeń kontaktów rolników z tymi instytucjami,
- przedstawienie obszarów wsparcia gospodarstw przez te instytucje,
- określenie obszarów efektu tych kontaktów.

Podstawą przedmiotowej analizy były wyniki badań prowadzonych w 2008 roku w wytypowanych gospodarstwach rolnych z 4 makroregionów: Małopolski i Pogórze, Mazowsze i Podlasie, Pomorze i Mazury oraz Wielkopolska i Śląsk¹. W badaniach tych uczestniczyło po 100 gospodarstw z każdego makroregionu, zaś zebrany materiał statystyczny dotyczy 2006 i 2007 roku. Dobór gospodarstw był celowy, decydowało o nim:

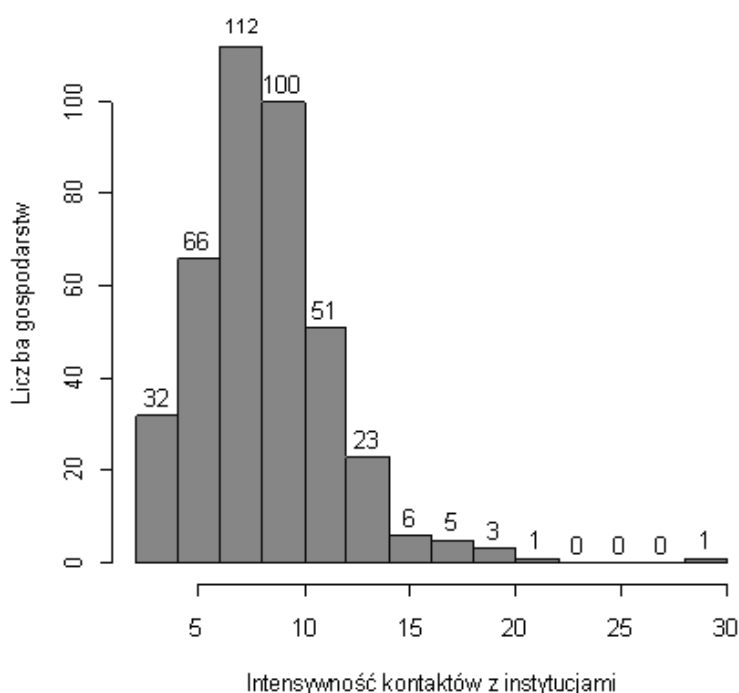
- położenie regionalne,
- wielkość ekonomiczna,
- typ rolniczy.

2. Identyfikacja instytucji wspierających rozwój gospodarstw rolnych

¹ Badania były prowadzone wspólnie z Katedrą Makroekonomii i Gospodarki Żywnościowej Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, szczegółowe wyniki badań zamieszczono w Raporcie nr 103, Program Wieloletni 2005-2009 IERiGŻ PIB, Warszawa.

W otoczeniu gospodarstw rolnych występuje szereg instytucji wspierających ich rozwój. Największą rolę odgrywają wśród nich instytucje publiczne (administracja rządowa i samorządowa), posługujące się głównie administracyjno-politycznymi mechanizmami wsparcia. Mniejsze znaczenie mają instytucje prywatne, zrzeszone w sposób formalny - jak: spółdzielnie, spółki i związki branżowe bądź nieformalny – instytucje wzajemnej pomocy. W ostatnich latach na jakość funkcjonowania gospodarstw rolnych coraz większy wpływ wywierają instytucje pozarządowe, przyjmujące formę stowarzyszeń, zrzeszeń producentów itp.

Rysunek 1 Liczba kontaktów rolników z instytucjami wsparcia

W okresie badanym (tj. w latach 2006 i 2007) rolnicy kontaktowali się około 3,5 tys. razy rocznie instytucjami wsparcia, czyli na jednego rolnika przypadało średniorocznie około 8,6 kontaktów. Liczba tych kontaktów wahała się od 2 do 29, przy czym najczęściej (42,5% ogólnej liczby kontaktów) mieściło się w przedziale od 8 do 10, a tylko 4% dotyczyło liczby powyżej 14. Okazało się, że najbardziej aktywni w tym zakresie byli rolnicy z woj. podkarpackiego i śląskiego, a najmniej z woj. warmińsko-mazurskiego.

Zróżnicowane liczby kontaktów rolników z instytucjami wsparcia przedstawiono w kontekście charakterystyki gospodarstw. Chodziło o pokazanie czynników tkwiących w gospodarstwie rolnym determinujących te kontakty. Czynniki te pogrupowano według następujących cech gospodarstw:

- społeczno-osobowych: wiek, wykształcenie ogólne i kierunkowe użytkownika gospodarstwa rolnego, uczestnictwo w kursach i szkoleniach oraz aktywność w pozyskiwaniu funduszy unijnych;
- ekonomicznych: wielkość użytków rolnych w gospodarstwie, wartość produkcji rolnej oraz siła ekonomiczna gospodarstwa rolnego (ESU);

- organizacyjnych: dostęp gospodarstwa do Internetu, typ produkcji oraz forma zbytu (sprzedaży produktów rolnych).

Wpływ wyżej wymienionych cech gospodarstwa na liczbę kontaktów z instytucjami analizowano posługując się współczynnikiem korelacji rang Rho Spearmana i Tau Kendalla². Okazało się, że wśród rozpatrywanych cech tylko cztery wydają się mieć jednoznacznie pozytywne znaczenie, są to uczestnictwo w kursach i szkoleniach, dostęp do Internetu, wartość produkcji i form sprzedaży produktów (tabela 1).

Tabela 1. Cechy tkwiące w gospodarstwie rolnym pozytywnie skorelowane z liczbą kontaktów rolników z instytucjami wsparcia

Cechy	Współczynniki korelacji rang			
	ρ – Spearman'a		τ - Kendall'a	
	ρ	P	τ	P
Uczestnictwo w kursach, szkoleniach	0,168	0,008	0,136	0,008
Dostęp do Internetu	0,145	0,004	0,117	0,004
Wartość produkcji	0,107	0,004	0,144	0,004
Forma zbytu produktów	0,227	0,000	0,173	0,000

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Można by sądzić, że jakość czynnika ludzkiego determinuje aktywność rolnika w tym zakresie. Tymczasem okazało się, że wiek użytkownika gospodarstw rolnych, a także jego wykształcenie ma niewielki wpływ na liczbę kontaktów z instytucjami. Świadczą o tym niewielkie wartości współczynników korelacji pomiędzy analizowanymi grupami wieku i wykształcenia użytkownika gospodarstwa rolnego a liczbą kontaktów z instytucjami wsparcia. Natomiast, co wynika z badań stosunkowo wielu rolników (25,8%) w przedziale powyżej 50 roku życia kontaktuje się z instytucjami wsparcia, i to z dużym nasileniem – powyżej 7 kontaktów rocznie. Należy zaznaczyć, że ta grupa wiekowa rolników stanowiła 20,1% badanej populacji. Udział rolników z wykształceniem średnim w badanej populacji wynosił 46,8%, a w grupie relacji powyżej 7 kontaktów rocznie około 52%, analogiczne dane w przypadku wykształcenia wyższego to 13,3% i około 14%.

W analizie związków pomiędzy rozważanymi strukturami ekonomicznymi gospodarstw rolnych a intensywnością kontaktów okazało się, że tylko w grupie gospodarstw o sile ekonomicznej powyżej 40 ESU (9% ogólnej liczby badanych gospodarstw), wielkości gospodarstwa powyżej 30 ha (57%) i produkcji ogółem powyżej 450 tys. zł w gospodarstwie (18,3%) można zauważyć pewną zależność. Niestety takich gospodarstw w wyżej wymienionych grupach jest niewiele, poza gospodarstwami powyżej 30 ha.

Okazało się, że znaczny wpływ na kontakty rolnika z instytucją mają uwarunkowania organizacyjne. Wyniki badań wskazują, że gospodarstwa z dostępem do Internetu oraz długookresową sprzedażą produktów rolnych (w oparciu o umowy formalnie zawierane) uzyskują wyższy poziom niż pozostałe gospodarstwa. Również gospodarstwa o typie ogrodniczym i sadowniczym w większym stopniu utrzymują kontakty z instytucjami wsparcia niż inne typy gospodarstw. Może to oznaczać, że ten charakter produkcji wymaga częstych kontaktów z tymi instytucjami.

² Współczynnik korelacji Rho Spearmana i Tau Kendalla, to dwie miary zależności monotonicznej zmiennych losowych. Dodatnia zależność monotoniczna zachodzi wtedy, gdy zwiększenie wartości jednej ze zmiennych oznacza zwiększenie wartości oczekiwanej drugiej zmiennej. Z kolei ujemna zależność monotoniczna zachodzi, gdy zwiększenie jednej ze zmiennych oznacza zmniejszenie drugiej.

3. Bariery ograniczające kontakt rolnika z instytucjami wsparcia w opinii rolnika

Jak wykazały przedmiotowe badania kontakty rolnika z instytucjami wsparcia utrudnia szereg barier, których źródła tkwią w samym gospodarstwie, jak również w jego otoczeniu instytucjonalnym (tabela 2). W przypadku pierwszego źródła barierami są cechy psychospołeczne rolnika oraz sytuacja ekonomiczna i struktura organizacyjna gospodarstwa. Wydaje się, że pewna grupa rolników nie będzie w stanie samodzielnie dokonać przełomu mentalnego bez włączenia się do tego procesu lokalnych instytucji, głównie samoorganizacji społecznej. Bariery ze strony otoczenia instytucjonalnego wynikają głównie z braku spójnej bazy instytucjonalnej, tj. norm i zasad, organizacji i mechanizmów.

Analizując zebrany materiał statystyczny z tego zakresu możemy stwierdzić, że rolnicy znacznie częściej wskazywali na bariery tkwiące w instytucjach wsparcia niż na bariery tkwiące w samych gospodarstwach. Jako najistotniejsze bariery ze strony otoczenia instytucjonalnego rolnicy wskazali zbiurokratyzowanie kontaktu (90,2% rolników i 19% ogólnej liczby wskazań w tym zakresie), wysoki koszt usług (83,0% i 17,4%) oraz niewielką i niedostosowaną ofertę usług (84,5% i 17,8%). Skromna oferta usług ze strony instytucji wsparcia wynika ze słabo rozbudowanej sieci lokalnych instytucji tego typu na obszarach wiejskich, szczególnie działających w sektorze prywatnym. Badania wykazały, że wyższej liczbie kontaktów towarzyszy wyższy poziom rozwoju instytucji pozarządowych i prywatnych - świadczących usługi z zakresu rolnictwa oraz że między tymi instytucjami dochodzi do współpracy.

Tabela 2. Bariery ograniczające kontakt rolnika z instytucjami wsparcia

Bariery	Liczba nieistotnych wskazań	Istotne wskazania			Skala siły ograniczeń ³				
		liczba ogółem	% rolników	% wskazań	1	2	3	4	5
tkwiące w gospodarstwie									
Brak doświadczenia	156	244	61,0	23,7	18,4	18,8	34,1	20,9	7,8
Mały obszar gospodarstwa	220	180	45,0	17,4	22,7	22,7	22,7	15,2	16,7
Ograniczenia osobiste (choroba, brak następcy)	302	98	24,5	9,5	40,8	20,4	17,3	14,5	6,2
Słabe wyposażenie gospodarstwa	216	184	46,0	17,8	34,4	27,2	25,0	11,9	5,5
Zła lokalizacja gospodarstwa	261	139	35,0	13,5	30,2	20,1	23,7	21,6	4,4
Zła sytuacja ekonomiczna gospodarstwa	214	186	46,0	18,0	25,2	23,6	27,9	14,0	9,2
tkwiące w instytucjach wsparcia									
Brak	99	301	75,2	15,8	15,9	25,6	27,6	19,9	11,0

³ Stopień istotności bariery w ocenie rolników: 1 – bariera najmniej istotna....., 5 – najistotniejsza.

informacji o instytucjach									
Niedostosowanie oferty usług do potrzeb rolnika	62	338	84,5	17,8	13,9	18,9	28,1	24,0	15,1
Niska jakość usług	85	315	79,0	16,5	15,2	22,8	33,6	17,8	10,4
Utrudniony dostęp do usług	142	258	64,5	13,6	22,5	29,1	31,4	11,6	5,4
Wysokie koszty usług	69	331	83,9	17,4	10,6	15,1	29,3	27,2	17,8
Zbiurokratyzowanie kontaktu	39	361	90,2	19,0	8,0	14,2	21,3	26,3	30,2

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Najistotniejszą barierą ze strony gospodarstw był brak doświadczenia w nawiązywaniu kontaktów z instytucjami wsparcia. Na taką barierę wskazało aż 61% rolników, a w ogólnej liczbie wskazań stanowiło to 23,7%. Znacznie częściej tę barierę wskazywali rolnicy po 50 roku życia i z wykształceniem poniżej średniego oraz mieszkający na obszarach, na których słabo rozwinięte są pozarządowe instytucje wsparcia. Można twierdzić, że ta bariera jest silnie powiązana z jakością czynnika ludzkiego a mechanizmy funkcjonowania instytucji wsparcia nie wyzwoliły na tyle społecznej energii, by koncentrować ją w kierunku dynamizowania życia społecznego i gospodarczego na obszarach wiejskich. Wśród rolników widać raczej skłonność do nadmiaru nieufności wobec instytucji niż do obdarzania ich (szczególnie nowo powstających) zaufaniem.

Ograniczenia kontaktów z instytucjami wsparcia wynikają również z mechanizmów działania tych instytucji. Znacznie rzadziej i z mniejszą siłą rolnicy wskazywali na bariery w zakresie działania instytucji wsparcia oparte na mechanizmach administracyjno-politycznych czy samooceny niż w przypadku działających na bazie mechanizmów rynkowych.

Tabela 3. Stopień istotności barier a liczba kontaktów gospodarstw z instytucjami wsparcia

Liczba kontaktów	Nieistotne	Stopień istotności barier ⁴				
		1	2	3	4	5
do 5	4,1	1,5	1,7	1,9	1,8	0,9
5 – 7	4,8	1,4	1,6	1,9	1,4	0,9
8 – 10	4,9	1,3	1,5	2,0	1,3	0,9
11 – 14	4,5	1,3	1,5	2,2	1,5	1,1
powyżej 14	3,0	1,3	1,8	2,3	2,5	1,2

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Rolnicy oczekują dość zróżnicowanej pomocy ze strony instytucji wsparcia. Daje się zauważyć, że wzrost liczby kontaktów prowadzi do zwiększenia siły oddziaływania barier, co z pewnością jest wynikiem niedostosowania odpowiedniej oferty usług ze strony tych instytucji (tabela 3).

⁴ Stopień istotności bariery w ocenie rolników: 1 – bariera najmniej istotna..... 5 - najistotniejsza

4. Identyfikacja obszarów kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia

W przeprowadzonych badaniach sprawdzano, czy nasilenie częstości kontaktów gospodarstw rolnych z przedmiotowymi instytucjami zależy od rodzaju wsparcia tych gospodarstw. W tym celu wyodrębniono cztery następujące sfery działalności instytucji wsparcia:

- I - w zakresie rynku,
- II - polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich,
- III - samoorganizacji społecznej,
- IV - wdrożeń i upowszechniania nowych produktów..

Według przeprowadzonych badań ważnymi instytucjami wsparcia okazały się instytucje realizujące politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich (51,8% ogólnej liczby kontaktów) oraz ze sfery rynku (32,7%). Są to instytucje, których głównym celem jest m.in. modernizacja gospodarstw rolnych. Nieadekwatny do potrzeb wynikających z konieczności modernizacji gospodarstw jest niewielki udział instytucji samoorganizacji społecznej (6,4%) i instytucji wdrożeń i upowszechniania nowych produktów (9,1%). Niewielki udział tych pierwszych jest przejawem osłabienia więzi społecznej, brakiem zaufania do ludzi, erozji kulturowej wspólnoty oraz zanikającej odpowiedzialności za przestrzeń lokalną, czyli umacnianie się indywidualizmu. W tym zakresie stosunkowo dużo kontaktów odbywała się sporadycznie.

W przypadku instytucji wdrożeń i upowszechniania nowych produktów niewielka z nimi liczba kontaktów ze strony rolników może wynikać ze słabego rozwinięcia sieci tych instytucji, jak również jeszcze zbyt małej innowacyjności gospodarstw rolnych. Tylko 15% badanych gospodarstw inwestuje w nowe technologie. Potencjał innowacyjny gospodarstw można skutecznie zwiększyć właśnie poprzez rozwinięcie tego typu instytucji wsparcia. Tym bardziej, że aż 47,% rolników deklaruowało choć raz współpracę w tym zakresie. Z punktu widzenia wyzwań jakie stoją przed gospodarstwami rolnymi kontakt z instytucjami upowszechniania innowacji ma istotne znaczenie w podnoszeniu konkurencyjności gospodarstw rolnych. Tylko podmioty gospodarcze o dużym poziomie kapitału społecznego mają wyższą zdolność do podejmowania działań innowacyjnych, które są tym efektywniejsze, im niższe koszty transakcyjne - a to ma miejsce jedynie w kulturze zaufania.

Tabela 4. Kontakty z instytucjami działającymi na rzecz rozwoju gospodarstw rolnych.

Instytucje	Liczba wskazanych kontaktów	% wskazań grupy	% wskazań w grupie	% ankietowanych rolników
Strefa I – instytucje sfery rynku	1128	32,7	100,0	
Banki (spółdzielcze, komercyjne)	383		34,0	95,8
Giełdy	40		3,5	10,0
Instytucje prywatne (w sferze zaopatrzenia, zbytu, przetwórstwa)	228		20,2	57,0
Instytucje ubezpieczeniowe	295		26,2	73,8
Rynki hurtowe	86		7,6	21,5
Samorządy gospodarcze (izby przemysłowo-handlowe)	5		0,4	1,3
Samorządowe Fundusze Poręczeń Kredytowych	4		0,4	1,0
Spółdzielnie	87		7,7	21,8
Strefa II – instytucje realizujące	1780	51,8	100,0	

politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich				
Agencje Rozwoju Regionalnego	8		0,4	2,0
Agencja Nieruchomości Rolnej	123		6,9	30,8
ARiMR	373		21,0	93,3
Agencja Rynku Rolnego	190		10,7	47,5
Instytuty badawcze	61		3,4	15,3
KRUS	330		18,5	82,5
Ośrodki badawczo-rozwojowe	11		0,6	2,8
Ośrodki Doradztwa Rolniczego	388		21,8	97,0
Powiatowe Urzędy Pracy	10		0,6	2,5
Izby rolnicze	84		4,7	21,0
Samorządy terytorialne	178		10,0	44,5
Urzędy Marszałkowskie	24		1,3	6,0
Strefa III – instytucje samoorganizacji społecznej	222	6,4	100	
Stowarzyszenia wspierania przedsiębiorczości	5		2,3	1,3
Fundacje wspierania przedsiębiorczości	4		1,8	1,0
Grupy producentów	44		19,8	11,0
KGW ⁵	41		18,5	10,3
KZRKiOR ⁶	35		15,8	8,8
Stowarzyszenia (różne)	15		6,8	3,8
Zrzeszenia i związki branżowe	78		35,1	19,5
Strefa IV – instytucje wdrożeniowe i upowszechnieniowe	314	9,1	100	
Centrale nasienne	190		60,5	47,5
Stacje Hodowli Zwierząt, Stacje Hodowli Roślin itp.	124		39,5	31,0

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Łatwo zauważyć, że w każdej sferze działania instytucji wsparcia są dwie lub trzy instytucje, które skupiają ponad 50% wszystkich wskazań (tabela 4).

Instytucje sfery rynku – działają głównie w zaopatrzeniu i skupie, przetwórstwie rolno-spożywczym oraz obsłudze finansowej rolnictwa. Są to organizacje z którymi rolnicy podejmują kontakty o charakterze komercyjnym, związane z zaspokojeniem określonych potrzeb wynikających z prowadzonej działalności gospodarczej. W tej sferze szczególnie ważnymi instytucjami są banki (34,0% ogólnej liczby kontaktów tej grupy instytucji i kontakt 95,8% ogólnej liczby badanych rolników), instytucje prywatne w sferze zbytu i zaopatrzenia (20,2% i 57%) oraz instytucje ubezpieczeniowe (26,2% i 73,8%), natomiast niewielką rolę odgrywa samorząd gospodarczy i samorządowe fundusze poręczeń.

Instytucje realizujące politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich – działają w administracji, w zarządzaniu zasobami ziemi, środowiskiem naturalnym i gospodarką przestrzenną, a także w obszarze doradztwa rolniczego. Z tej grupy instytucji duże znaczenie mają wojewódzkie ośrodki doradztwa rolniczego (21,8% ogólnej liczby kontaktów w tej grupie instytucji i dotyczą 97,0% ogólnej liczby badanych rolników) oraz Agencja

⁵ KGW – Koła gospodyń wiejskich.

⁶ KZRKiOR – Krajowy związek rolników, kółek i organizacji rolniczych.

Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (21,0% i 93,3%). Relacje z tymi instytucjami polegają głównie na pośrednictwie w pozyskiwaniu przez rolników funduszy unijnych.

Instytucje samoorganizacji społecznej – dość często tworzone z inicjatywy samych rolników. Działają one jako system regulacji lokalnej, determinowany zwyczajami kulturowymi i uwarunkowaniami instytucjonalnymi, a przyczyniają się do zmniejszenia niepewności w życiu codziennym i zwiększenia aktywności rolników. Kontakty z tymi instytucjami deklarowało niewielu rolników od 1% w przypadku fundacji do 19,5% w przypadku zrzeszeń i związków branżowych.

Instytucje wdrożeniowe i upowszechnieniowe – działające głównie w zakresie poprawy jakości produktów i uszlachetnienia produktów rolnych. Tu szczególne znaczenie mają centrale nasienne – kontaktowało się z nimi prawie co drugie gospodarstwo oraz stacje hodowli zwierząt i stacje hodowli roślin, a kontakt z nimi miało co trzecie gospodarstwo.

Analizując kontakty rolnika z instytucjami wsparcia zwrócono uwagę na ich częstotliwość, aby uchwycić wpływ tych instytucji na funkcjonowanie gospodarstw rolnych. Okazało się, że około 60% rolników kontaktowało się z instytucjami kilka razy w roku – to może oznaczać, że instytucje wsparcia są pomocne rolnikom w prowadzeniu działalności. Niestety około 15% rolników kontaktowało się sporadycznie (tabela 5).

Tabela 5. Częstotliwość kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia

Rodzaj instytucji	Odsetek rolników korzystających z instytucji wsparcia			
	kilka razy w roku	raz na pół roku	raz w roku	sporadycznie
Rynkowe	64,7	10,0	15,2	10,2
Polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich	56,9	11,9	15,5	15,7
Samoorganizacji społecznej	52,7	7,3	12,3	27,7
Wdrożeniowe i upowszechnieniowe	38,7	20,3	24,5	16,5
Razem	57,5	11,7	16,0	14,7

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Zaprezentowana w tabeli 5 analiza częstotliwości kontaktów rolników z instytucjami wsparcia jest o tyle trudna, gdyż wiele z nich realizuje wiele działań, te zaś w różny sposób wpływają na funkcjonowanie gospodarstw rolnych. Wyniki badań ankietowych wskazują, że w największej liczbie rolników kontaktowało się kilka razy do roku z instytucjami wsparcia ze sfery rynkowej (64,7% rolników) oraz polityki rolnej i rozwoju obszarów wiejskich (56,9%). Zatem odsetek rolników korzystających z tych instytucji sporadycznie był najniższy. Nie ulega wątpliwości, że taka sytuacja jest w dużej mierze konsekwencją objęcia gospodarstw rolnych mechanizmami finansowymi Wspólnej Polityki Rolnej.

W badaniu ważne było również z jakiej formy wsparcia przedmiotowej instytucji korzystają rolnicy. Okazało się, że ponad 90% badanych rolników korzysta z usług, które mają na celu przystosowanie gospodarstw do nowych warunków funkcjonowania. Rolnicy korzystali tu głównie z doradztwa i szkoleń, informacji o programach unijnych oraz wypełniania wniosków i dokumentów na potrzeby programów unijnych. Wyniki badań ankietowych wskazują, że w latach 2004-2006 – 75,1% rolników skorzystało ze środków unijnych w ramach PROW, a w okresie 2007-2013 zamierza skorzystać 81,5%. Warto jednak podkreślić, że pojawienie się szerszego dostępu do funduszy unijnych przyczyniło się do

nasilenia kontaktów rolników z instytucjami wsparcia. Najmniej, bo około 62% korzysta z usług dotyczących powiększenia zasobów gospodarstwa, uzyskania certyfikatu itp. (tabela 6)

Tabela 6. Formy wsparcia instytucji działających na rzecz rozwoju gospodarstw rolnych

Forma wsparcia	Odsetek rolników ogółem	Instytucja	Instytucja w danej formie wsparcia (%)
Doradztwo, szkolenia, konsulting	99,3	ARiMR	48,6
		Izby Rolnicze	24,9
		ODR	97,5
		Organizacje branżowe	20,7
		Organizacje prywatne	8,8
		Samorząd terytorialny	18,6
Informacja o programach unijnych	97,8	ARiMR	58,1
		Izby Rolnicze	23,8
		ODR	98,7
		Organizacje pozarządowe	4,3
		Samorząd terytorialny	8,7
		Urząd Marszałkowski	3,3
Wypełnianie wniosków i dokumentów na potrzeby programów unijnych	93,8	Instytucje prywatne	15,2
		Izby Rolnicze	10,1
		Media	7,2
		ODR	95,7
		Organizacje pozarządowe	2,4
Wypełnianie wniosków kredytowych	71,3	ARiMR	4,2
		Firmy konsultingowe	8,8
		Fundusze poręczeń kredytowych	2,5
		Izby Rolnicze	4,2
		ODR	92,6
		Organizacje pozarządowe	3,5
Sprzedaż produktów rolnych i usług	88,5	ARR	25,7
		Firmy prywatne	72,6
		Giełda rolna	16,7
		Grupy producentów	11,0
		Izby Rolnicze	2,3
		ODR	18,9
		Organizacje branżowe	17,8
		Rynki hurtowe	26,8
Wprowadzanie nowych technologii do produkcji, nowe produkty i usługi	80,3	Instytucje wdrożeniowe	14,0
		Izby przemysłowo-handlowe	3,7
		ODR	79,8
		Organizacje branżowe	44,2
		Ośrodki badawcze	13,7
Przygotowanie planów inwestycyjnych, Rozwojowych	87,8	ARiMR	8,0
		Firmy konsultingowe	12,3
		Izby Rolnicze	4,8
		ODR	97,4
		Organizacje branżowe	5,7
Wsparcie dla uzyskania certyfikatu	61,0	Firmy konsultingowe	9,0
		ODR	84,4
		Organizacje branżowe	29,9
Powiększenie zasobów gospodarstwa: ziemi, kapitału, pracy	67,0	ANR	64,2
		ARiMR	21,6
		ODR	59,3

	PUP	2,2
--	-----	-----

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Patrząc na zaangażowanie poszczególnych instytucji w analizowanych formach wsparcia można zauważyć pewną prawidłowość dotyczącą roli instytucji wsparcia w otoczeniu gospodarstw rolnych. Te same lub bardzo podobne formy wspierania gospodarstw podejmują instytucje już dobrze ugruntowane w środowisku wiejskim – Ośrodki Doradztwa Rolniczego czy Izby Rolnicze. Natomiast nowo tworzone stowarzyszenia czy firmy prywatne traktowane są w środowiskach wiejskich raczej nieufnie. W zakresie sprzedaży produktów i usług dominującą rolę mają firmy prywatne – wskazało na nią aż 72,3% rolników. Wciąż jednak widoczna jest wyraźna różnica między udzielaniem wsparcia rolnikom ze strony instytucji publicznej, pozarządowej i prywatnej: na instytucje publiczne wskazywało 69%, pozarządowe – 21%, na prywatne tylko około 10% respondentów. W odróżnieniu od organizacji publicznych zdecydowanie największą barierą działania instytucji prywatnych na rzecz wsparcia rozwoju gospodarstw rolnych jest kwestia finansowa.

5. Efekty kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia

Ważnym celem badań była próba oceny efektów kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia. Dokonano jej na podstawie opinii rolników i z wykorzystaniem nieparametrycznej metody Data Envelopment Analysis (DEA).

- Efekty kontaktów rolników z instytucjami wsparcia według opinii rolników

Punktem wyjścia analizy było wskazanie przez rolnika korzyści z kontaktów z instytucjami wsparcia. Z 12 możliwych wskazań wynika, że największą korzyść rolnicy widzą w zwiększeniu produkcji i silniejszym powiązaniu z rynkiem (21% ogólnej liczby wskazanych efektów i 1,9 wskazań na 1 gospodarstwo) uzyskaniu korzyści finansowych (17,6% i 1,6) i obniżeniu ryzyka gospodarowania (10,2% i 0,9). Niewielkie efekty rolnicy przypisywali zmianie struktury działalności gospodarczej (uruchomienie działalności pozarolniczej – 0,6 ogólnej liczby wskazań i poprawa stanu środowiska – 0,2%).

Wyniki badań wskazują na duże różnice efektów w zależności od zakresu działalności instytucji wsparcia. Najwięcej pozytywnych wskazań dotyczyło instytucji realizujących politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich – 1950, tj. 53% ogólnej liczby wskazań oraz instytucji działających w sferze rynku – 1087, tj. 30,1%.

Niewielki udział wskazań uzyskały natomiast instytucje samoorganizacji społecznej – 7,3% i instytucje wdrożeń i upowszechnieniowe – 8,8%. Potwierdziły się więc wcześniejsze ustalenia o dużym znaczeniu instytucji wsparcia realizujących politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich oraz instytucji sfery rynku w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych.

Rolnicy wskazywali, że szczególnie wymownym efektem działalności instytucji samoorganizacji społecznej jest integracja rolników – wskazania stanowiły 42% ogólnej liczby wskazań w tej grupie działalności instytucji. W przypadku instytucji wdrożeniowych i upowszechnieniowych podkreślono poprawę jakości produktów i uszlachetnienie produktów – 47% ogólnej liczby wskazań.

Tabela 7. Efekty kontaktów rolnika z instytucjami wsparcia

Grupy efektu	Grupy zakresu działania instytucji				
	I	II	III	IV	razem
w grupach efektu					

Rzeczowe	43,2	39,8	7,1	9,9	100
Ekonomiczno- -finansowe	36,3	57,3	2,8	3,6	100
Pozaeconomiczne	12,0	62,9	12,1	13,0	100
w grupach zakresu działania					
Rzeczowe	44,2	22,6	29,5	34,4	x
Ekonomiczno- -finansowe	41,9	36,8	13,3	14,2	x
Pozaeconomiczne	13,9	40,6	57,2	51,4	x
	100,0	100,0	100,0	100,0	x

Źródło: badania ankietowe – obliczenia własne.

Dokonano również grupowania efektów uzyskiwanych z kontaktów z instytucjami wsparcia, uwzględniając ich znaczenie w funkcjonowaniu gospodarstwa. Wydzielono trzy grupy efektów:

- efekty rzeczowe (30,5% ogólnych wskazań): zwiększenie produkcji, silniejsze powiązanie z rynkiem, specjalizacje, otwarcie nowych możliwości sprzedaży produktów (21,0%), nowe rodzaje działalności w produkcji rolnej (3,7%), uruchomienie działalności pozarolniczej (0,6%) i zwiększenie powierzchni gospodarstwa (5,2%);
- efekty ekonomiczno-finansowe (34,6%): obniżenie ryzyka gospodarowania (10,2%), obniżenie kosztów (6,8%) i uzyskanie korzyści finansowych (17,6%);
- efekty pozaeconomiczne (34,7%): pogłębienie integracji z rolnikami (7,4%), podniesienie kwalifikacji (9,4%), poprawa jakości produktów i uszlachetnienie produktów (5,8%), poprawa stanu środowiska (2,1%) i zwiększenie bezpieczeństwa pracy (10,2%).

Analiza efektów (wg przyjętych grup) kontaktów z instytucjami wsparcia wskazuje na znaczne ich zróżnicowanie w zależności od zakresu działalności instytucji. Najwięcej efektów rzeczowych wskazali rolnicy z zakresu działalności instytucji w sferze rynku (43,2% ogólnej liczby wskazań na efekty rzeczowe), efekty ekonomiczno-finansowe (57,3%) i pozaeconomiczne (62,9%) w zakresie polityki rolnictwa i obszarów wiejskich. Rolnicy wskazywali również na znaczne efekty pozaeconomiczne w zakresie działalności instytucji w sferze samoorganizacji społecznej (57,2%) i instytucji wdrożeń i upowszechniania (61,4%). Wskazując w tych sferach działania na tak duży udział efektów pozaeconomicznych rolnicy mieli na uwadze głównie poprawę jakości produktów rolnych, a także poprawę jakości czynnika ludzkiego związanego z rolnictwem.

- Efekty kontaktów rolników z instytucjami wsparcia według metody Data Envelopment Analysis (DEA)

Pomiar efektywności definiowany jako stopień wykorzystania przez podmioty gospodarcze nakładów do wytworzenia efektów⁷ jest od wielu lat uznaną techniką badawczą, stanowiącą przedmiot licznych analiz i opracowań. W prezentowanej analizie przedmiotem badań były gospodarstwa rolne, zaś celem – ustalenie w jakim stopniu kontakty z instytucjami wsparcia przekładają się na efekty uzyskane przez gospodarstwo. Przyjęto jako nakład liczbę kontaktów z instytucjami oraz cztery efekty obejmujące: odsetek dopłat bezpośrednich przeznaczonych na inwestycje w gospodarstwo, odsetek nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na budynki i budowle, odsetek nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na

⁷ Według klasycznej definicji Farrella z 1957 r. – por. Charnes i In. (1994).

maszyny i urządzenia techniczne oraz odsetek nakładów inwestycyjnych przeznaczonych na środki transportu.

Stwierdzono, że pełną efektywność wykorzystania kontaktów z instytucjami wykazało 66 gospodarstw rolnych. Średnia wielkość miary efektywności wyniosła 58% - to oznacza, że badaną próbę gospodarstw charakteryzowała się przeciętnie 42% procentowa nieefektywność w przetwarzaniu kontaktów z instytucjami na charakterystyki inwestycyjne. Pozostałe opisowe miary zbioru wskaźników efektywności – to odchylenie standardowe równe 31% (zbiór o dużej zmienności) oraz minimalna efektywność rzędu 14%.

Przeprowadzono również analizę zależności miar efektywności z wybranymi charakterystykami społeczno-ekonomicznymi gospodarstwa. Istotną statystycznie zależność stwierdzono na podstawie analizy ANOVA⁸ (tabela 8) tylko dla dwóch charakterystyk – wielkość użytków rolnych i ESU (siły ekonomicznej gospodarstwa). Tym samym można stwierdzić, że średnia wielkość areалу użytków rolnych i poziomu siły ekonomicznej gospodarstwa wykazujących 100% efektywności wykorzystania kontaktów z instytucjami jest istotnie statystycznie różna od średniego poziomu tych wskaźników w pozostałej grupie, tj. wśród gospodarstw o niepełnej efektywności.

Tabela 8. Analiza ANOVA w grupach gospodarstw efektywnych i nieefektywnych

ANOVA	Stat. F	P
Użytki rolne	5,705	0,004
ESU	3,397	0,034

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Tabela 9. Analiza współzależności w grupach gospodarstw efektywnych i nieefektywnych

Środki PROW 2004-2006		
Tau-Kendall	0,126	P = 0,007
Rho-Spearman	0,141	P = 0,006
Skala produkcji		
Tau-Kendall	0,144	P = 0,00
Rho-Spearman	0,180	P = 0,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Analiza wskaźników współzależności w ujęciu Spearmana i Kendalla wskazała zaś na istotną statystycznie zależność pomiędzy efektywnością wykorzystania kontaktów z instytucjami wsparcia a skalą produkcji gospodarstwa oraz wykorzystaniem środków PROW w latach 2004-2006 (tabela 9).

Z przeprowadzonej analizy efektywności metodą DEA wynika, że badane gospodarstwa nie wykorzystują do końca potencjału związanego z kontaktami z instytucjami wsparcia. Gospodarstwa duże i silne ekonomicznie są efektywniejsze od pozostałych gospodarstw, zaś efektywność jest pozytywnie skorelowana (w sposób istotny statystycznie) z wykorzystaniem środków PROW i poziomem produkcji gospodarstwa.

6. Podsumowanie i wnioski

Przeprowadzone badania wykazały, że:

⁸ Analiza wariancji ANOVA jest to metoda pozwalająca badać istotność różnic pomiędzy średnimi w grupach obserwacji.

- relacje rolników z instytucjami działającymi na rzecz gospodarstw rolnych są nie zbyt silne,
- czynniki społeczno-osobowe i organizacyjne tkwiące w gospodarstwach rolnych w większym stopniu niż ekonomiczne decydują o intensywności kontaktów,
- najwyższy stopień intensywności kontaktów z instytucjami wsparcia stwierdzono wśród rolników z woj. podkarpackiego i śląskiego, najniższy z woj. warmińsko-mazurskiego,
- niedostateczny stopień instytucjonalizacji gospodarstw rolnych w Polsce wynika ze słabości i niekompetentności sieci instytucji wsparcia,
- znacznie rzadziej i z mniejszą siłą rolnicy wskazywali na bariery kontaktów z instytucjami wsparcia działającymi w oparciu o mechanizm administracyjno-polityczny czy samooceny niż w przypadku instytucji działających w oparciu o mechanizm rynkowy,
- większość z tych instytucji realizowała kilka form wsparcia,
- większe znaczenie dla funkcjonowania gospodarstw rolnych mają instytucje publiczne niż prywatne i pozarządowe,
- zbyt wąta i zmienna jest infrastruktura instytucji wsparcia działających w sferze rynkowej,
- brak komplementarności w stosunku do istniejących instytucji wsparcia,
- większe efekty w gospodarstwach zauważono, gdy rolnik utrzymywał bardziej intensywne kontakty z instytucjami wsparcia.

Badania wykazały, że wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych zależy w dużym stopniu od sprawnie funkcjonującego systemu instytucjonalnego. W związku z tym konieczne są działania państwa stymulujące kształtowanie otoczenia instytucjonalnego sprzyjającego tworzeniu i umacnianiu struktur organizacyjnych, które są niezbędne dla wspierania rozwoju gospodarstw rolnych.

Literatura

1. Charnes A., Cooper W. W., Lewin A.Y., Seiford L.M., (1994) Data Envelopment Analysis: Theory, Methodology and Applications, Kluwer Academic Publications, Boston/Dordrecht/London,
2. Chmielaki A., (2002): Instytucjonalne podstawy trwałości rozwoju gospodarczego, Rozprawy Naukowe Seria I nr 1, Wyd. Wyższa Szkoła Finansów i zarządzania w Białymstoku, Białystok,
3. Czudec A., Kata R., Miś T., Zając D., (2008): Rola lokalnych instytucji w przekształcaniach rolnictwa o rozdrobnionej strukturze gospodarstw, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów,
4. Dołęgowski T., (2002): Konkurencyjność instytucjonalna i systemowa w warunkach gospodarki globalnej, Monografia i Opracowania nr 505, wyd. SGH, Warszawa,
5. Klank L., (2006): Sukcesja gospodarstw rolnych w Polsce, Wyd. IEWiR PAN, Warszawa,
6. Rola instytucji w modernizacji gospodarstw rolnych (2008), Program Wieloletni 2005-2009 IERiGŻ PIB, Raport nr 103, Warszawa,
7. Zalesko M., (2006): Instytucjonalizacja rynku rolnego w Polsce, Wyd. „Wieś Jutra”, Warszawa.

Danuta Kołodziejczyk, Marcin Gospodarowicz

Relacje rolników z instytucjami wspierającymi rozwój gospodarstw rolnych

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, instytucje wsparcia, konkurencyjność, kontakt, koszty transakcyjne.

Streszczenie

W opracowaniu przedstawiono determinanty oraz obszary kontaktów użytkowników gospodarstw rolnych z instytucjami wsparcia. Analizę oparto na badaniach ankietowych przeprowadzonych wśród 400 gospodarstw rolnych uczestniczących w Polskim FADN (IERiGŻ PIB). Badania były prowadzone w 4 makroregionach (Małopolska i Pogórze, Mazowsze i Podlasie, Pomorze i Mazury, Wielkopolska i Śląsk) – po 100 gospodarstw z każdego makroregionu.

Przeprowadzone badania wykazały, że kontakty rolników z instytucjami działającymi w otoczeniu gospodarstw rolnych nie są zbyt silne. Czynniki społeczno-osobowe i organizacyjne tkwiące w gospodarstwach rolnych bardziej determinowały te kontakty niż czynniki ekonomiczne. Ważnymi instytucjami z otoczenia gospodarstw okazały się instytucje realizujące politykę rolną i rozwoju obszarów wiejskich (51,7% ogólnej liczby relacji) oraz instytucje ze sfery rynku (32,7%). Niewielki udział instytucji samoorganizacji społecznej się (6,4%) i instytucji wdrożeń i upowszechniania (9,1%).

Stwierdzono, że proces instytucjonalizacji gospodarstw rolnych mógłby być silniejszy, gdyby było większe zaufanie rolników do instytucji wsparcia oraz lepsze dostosowanie świadczonych przez nie usług do potrzeb tych gospodarstw.

Danuta Kołodziejczyk, Marcin Gospodarowicz

The relationships of farmers with supporting institutions for farms development

Key words: farmers, supporting institutions, competitiveness, contact, transaction cost.

Summary

The paper presents the determinants and areas of contacts of agricultural farms with supporting institutions. The analysis was based on a survey conducted among 400 farms participating in the Polish FADN (IAFE PIB). The research was carried out in four macro-regions (Malopolska and the Foothills, Mazowsze and Podlasie, Pomerania and Masuria, Wielkopolska and Silesia) - around 100 households from each macro-region. Studies have shown that contacts of farmers with institutions in the area surrounding farms are not too strong. Socio-personal and organizational factors rooted in farms are more decisive in this contacts than economic factors. Important institutions of the surrounding farms were bodies of agriculture and rural areas policies (51.7% of the total number of accounts) and institutions from the sphere of the market (32.7%). The proportion of self-organized community institutions (6.4%) and implementing institutions (9.1%) was considerably small..

It was found that the process of institutionalization of farmers would be stronger if the farmers had more confidence in the supporting institutions and the services provided by institutions were better adapted to the needs of farmers.

Kołodziejczyk@ierigz.waw.pl

Gospodarowicz@ierigz.waz.pl